

UOT 821.512.162

Bahar Məmmədova (Bərdəli)
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

SABİR RÜSTƏMXANLININ POEMALARINDA TARİXİ GERÇƏKLİK

Açar sözlər: *Sabir Rüstəmxanlı, "Orxanla görüş", poema, tarixə qayıdış, müstəqillik illəri, Türk milləti*

Ключевые слова: *Сабир Рустамханлы, «Встреча с Орханом», поэма, возвращение к истории, годы независимости, турецкая нация*

Keywords: *Sabir Rustamkhanly, "Meeting with Orhan", poem, return to history, years of independence, the Turkish nation*

Akademik İsa Həbibbəyli "Müstəqilliyin şərəfli yolu və müstəqillik ədəbiyyatı" adlı məqaləsində yazır ki, "Müstəqillik dövrünün Azərbaycan ədəbiyyatı müstəqil dövlət quran xalqın ədəbiyyatıdır və bütün dəyərləri, keşməkeşli həyat yolu, mübarizə və uğurları ilə bu həqiqətləri əks etdirir. Müstəqillik illəri ədəbiyyatının formalaşmasında bir sıra ictimai-siyasi və tarixi-mədəni faktorların mühüm rolu qeyd olunmalıdır". (1, 4)

Bu mənada milli müstəqillik uğrunda gedən mübarizə illərində şair və yazıçılarımız bu günü tərənnüm etməklə yanaşı həm də tarixə, tarixi dönəmlərə, ilkinliyə də qayıdışı özlərinə borc bilmişlər. Yaxın, uzaq Sibir çöllərindən Orta Asiyaya, Qafqaz dağlarından Kür-Araz ovalığınadək geniş ərazidə məskunlaşmış Türk tayfaları ilk dövlətlərini necə qurmuşlar? Özlərini kimlərdən və necə qorumuşlar? Yadellilərin basqınlarını necə dəf etmişlər? Bütün bu suallara cavab tapmaq üçün tarixə qayıdış mütləq idi. Böyük Türk dünyasının soyunu, kökünü daş kitabələrdən axtarır tapmaq, üzə çıxardır vəsf etmək dövrün mövzularından birinə çevrilmişdir. İstər nəzmlə, istərsə də nəsrə bu zaman kəsiyində xeyli tarixi əsərlər yaranmışdı. Bu əsərlər üçün ilk məxəzlər, qaynaqlar, təbii ki, qədim türk yazılı abidələri, daş kitabələr, həmçinin, nağıllar, əfsanələr, dastanlar, rəvayətlər, bayatılar və xalq nəğmələri böyük rol oynamışdır. At belində qılınc-qalxanla silahlanan qədim türklər öz məskənlərini – ulu obalarını həmişə qəhrəmanlıqla döyüşərək müdafiə etmişlər. Bu qəhrəmanlıqları, türkçülüyn tarixi gerçəkliyini bədii şəkildə nəzmə çəkənlərdən biri də Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı olmuşdur. Bədii siqlətilə seçilən, oxunan "Orxanla görüş" poeması şairin müstəqilliyə gedən yolda yazıb üzə çıxardığı tarixi həqiqətlərdi.

Şairin tədqiqatçılarından biri olan filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Sabir Bəşirov onun yaradıcılığında başlıca istiqamətləri belə xarakterizə edir: "...Siyasətçi kimi Rüstəmxanlı əxlaq, mənəvi dəyərlərə, intellektə söykənir. Əxlaq sözü burada daha geniş tutumda işlənir. S.Rüstəmxanlı mənəviyyat adamı olduğuna görədir ki, mənəvi dəyərlər onun üçün əsasdır, birincidir". (2, 182)

Türklərin yaşadığı ilk məskənlərə səfər edən şair türk Bilgə xaqanın döyüşdüyü əraziləri gəzir, onun qəhrəmanlığından bəhs edən daş kitabəni tapır,

monqol alaçıqında qonaq olur, Orxan çayının buz sularından içir və çox maraqlı, oxunaqlı bir poemanı araya-ərsəyə gətirir.

Orxana gedirəm.... doğma bir haray,
Çağırır əlyetməz bir məsafədən.
Orxana gedirəm, bələdçim kimi
Ruhumdu, qanımdı qabaqda gedən. (3, 519)

Şair düşünür ki, bu yolda, səfərdə ona bələdçilik edən, yol göstərən, istiqamət verən əcdadların ruhudur.

Gedirəm Orxana bir salam deyim,
Qucum, yaddaşımı qucdugum kimi.
Bir çay görüşünə uçur ürəyim,
Ana görüşünə uçduğum kimi... (3, 521)

İllər, əsrlər və bir də araya girən yadlar türkləri bir-birindən çox uzaq salıb. Amma, qan yaddaşı, gen yaddaşı, ruh yaddaşı itməyib. İndi budur, ilk yurda dönmək sevgisi, istəyi şairi tərk etmir:

Mənim millətimin beşiyi, qardaş,
Yellənib Doğudan Günbatanacan... (3, 520)

Min illər boyu tarixi yaddaşını qoruyub saxlayan xalqlar yenə birlikdə, döyüşlərə atıla, bir-birlərini qoruya bilərlər.

Monqol yaylaqları ağappaq duman,
Üzümə açılan sonsuzluq sirdir,
Burda öz gücünü itirib zaman,
Hansı minillikdir, hansı əsrdir? (3, 521)

Şair daş kitabənin yanında diz çökür. Döyüşlərdən, qələbələrdən bəhs edən bu kitabın son cümləsi belədir: “Türk-oğuz bəyləri, milləti eşidin: üstən göy çəkməsə, altdan yer dəlinməsə türk milləti elini, törənini kim poza biləcəkdir?!

Türk milləti, titrə və kəndinə dön!” (3, 532)

Böyük türk birliyinin formalaşmasında, möhkəmlənməsində, qorunub-saxlanmasında Bilgi kimi xaqanların xidmətləri ilə yanaşı, bu daş kitabənin də böyük rolu olmuşdu. Türkləri birliyə çağırən xaqanlar zaman-zaman bu birliyi yaratmış və qoruyub saxlamışlar. Daş kitabələr də bunu təsdiq edir.

Diz çökdüm önündə daş kitabənin,
Diz çökdüm gurlayan Orxan önündə.
Əlini çiynimə dayaq eləyən,
Bu yeri yaşadan ruhun önündə... (3, 532)

Şair daş kitabədə yazılanları da poemanın içərisində qeyd eləyir. Düşünür ki, əsərin yazılmasında igidlərin ruhu qədər bu kitabə də ona kömək olmuş, ilham vermiş, yol göstərmişdir.

“Üstə mavi göy, altda yaqız yer kalındıqda, ikisi arasında insan oğlu yaratılmış. İnsan oğlunun üzərinə əcdadım Bumin Kağan, İstəmi Kağan hökmdar olmuş. Hökmdar olaraq türk millətinin elini, törəsini tutu vermiş, düzənləyi vermiş...” (3,532)

Səyahət boyu gördükləri, eşitdikləri şairə imkan vermişdir ki, o, poemanı istədiyi kimi, yəni təbii, axıcı bir dillə yazıb başa çatdıra bilsin və istədiyinə də nail olmuşdur.

Poema boydan-boya at belində olan qılıncı, qalxanı ilə silahlanmış türklərin yürüşlərini, döyüşlərini vəsf eləyir. Lakin, bununla belə, şair təəssüf də edir. Çünki bu savaqlar, çarpışmalar bəzən qardaşlar arasında da gedir. Bax onda düşmən bundan öz xeyrinə istifadə edərək, türkləri parçalaya, təkləyə, bir-birindən ayrı sala bilir:

Baxıram bu daşdan süzülür qanlar,
Min hicran boylanır, min ah da baxır.
Baxır uzaqlarda qalan zamanlar,
Ancaq üzgülər sabah da baxır... (3, 535)

Demək, bu üzgün, qəmli dağlardan süzülən qanlar təkcə düşmən qanı deyil, həm də qardaş qanıdır, hələ də axır.

“Sabir Rüstəmxanlı, qəribədir, milli poeziyada hər şeyi - bütün mövzuları bir məcraya yönəldən, onların hamısından böyük bir nəhr – Vətən eşqi yaradan şairlərdən biridir”. (4, 35)

Lakin şair yenə nikbindir. Ümid edir ki, türklər bu tarixi keçmişdən ibrət götürəcək, üz-üzə deyil, yan-yana döyüşəcəklər.

Yaddaşıyam vuruşlarda ölən nəslin,
Ölə-ölə ölümünə gələn nəslin,
Şükür, sabah yer üzünə gələn nəslin,
Hər sözündən qeyrət odu əmməyi var. (3, 538)

“Azərbaycan xalqının milli şüurunun, milli ləyaqət hisslərinin ilkin təzahürü türk xalqlarının qədim mədəniyyəti və tarixin səhnəsinə gəlişi ilə başlayır. Türklər, türk xalqları dünya dövlətçiliyi tarixində dərin iz qoymuşlar. Hun imperiyası, Göytürk xaqanlığı, Səlcuqlar, Səfəvilər dövləti və s. bəşər tarixinin mühüm mərhələləri olmuşlar”. (5, 11)

Demək, keçmişlə gələcək arasında əlaqələndirici yaddaşa çevrilən lirik qəhrəman hər sözünün qeyrət doğuracağına tam əmindir. Şair də bu tarixi dövlətlərin ilkinliyini tərənnüm etməklə düşünür ki, axı “Karvanların bir də geri dönməyi var!..”

“**Atəş böcəyi**” poeması da müstəqillik, azadlıq uğrunda mübarizənin tərənnümüdür. Sabir müəllim bu poemanı Cənublu soydaşımız Mahmudəli Çehrəqanlıya həsr edib. Əsər bir növ “Orxanla görüşün” poetik davamıdır, - desək yanlışdır Çünki azadlıq uğrunda mübarizədə bir tələb də vardı: Arazın azad olması! Sərhəd dirəklərini sökənlər Cənublu-Şımalı bütöv Azərbaycanın azad olacağını düşünürdülər. Lakin tarixi şərait yetişsə də, o tarixi qəhrəmanlıq baş tutmadı. 1946-cı ildə olduğu kimi bu anı da məhv edənlər tapıldı. Avropanın mərkəzində Almaniya bu tarixi gedişdən bəhrələndi, vahid dövlətini yarada bildi. Sualları çox, cavabları az olan bu dönəmləri şair poetikləşdirib təhlil edir. Əslində hamı çalışır, danışır, üsyan edir. Lakin biri var danışmaq, tələb etmək, biri də var ki, döyüşmək, azad olmaq, yəni əməldə qalibiyyət! Mahmudəli kimi təklər – “ zülmət ilə vuruşan xırda atəş böcəkləri” böyük qaranlıqlara, zülmətlərə qalib gələ bilərdimi? Qınından sivrilən qılınca dönsə belə topa, mərmiyə qalib gəlmək mümkünmü?

Yol ki, başsız qaldı, çatıya dönər,
Hara dartsalar ora sürünər!
Ancaq arxalansa Qız qalasına, Ərkə,

Dünyanın hər yerindən görünər! (3, 540)

Başsız qalan xalq kütləyə dönər, millətə yox. Qalalara söykənib döyüşənlər qalibdir, - düşünür şair və xatırlayır ki, “Bu yolu getmək istəyən kişilərin, yarım əsr öncə kəsildi başları... // Dünya siyasətinə qurban getdi hər savaşıları!” İndi, budur, tarix təkrar olunur. Yenə siyasət, yenə xəyanət kəsdi qapını, göz dustağı, ev dustağı, söz dustağına çevrildi birlik, birik deyənlər. “Beləcə, balığı ayırdılar dənizindən!”

Vətən pay veriləndə
Hərə düşündü öz payını!

Gurultulu sözlərlə

Unutdurdular

Millətin namus harayını? (3, 550)

Vətən bütövləşmək əvəzinə yenə bölündü. Bu bölgüdən pay götürənlərin xəyanəti hələ də davam edir. Belə bir vaxtda Bakıya qonaq gələn M.Çöhrəqanlı şair də salamlayır, ona ümidlə baxır:

Xoş gəldin qardaş,
Bu dəllal bazarından,
Mənəmlik azarından
Vətəni qurtaracaq yola!

Bəlkə sənin ayağın yüngül ola! (3, 553)

“Yol da titrək ayaqlardan üzgün, ha dolaş, ha çevir! // Yol da Məcnun sevdalı dönməz ayaqları sevir, Titrəməsin, əsməsin! // Öz mənzili varikən özgə yerə tələməsin!” – deyir şair.

Poema bir nəfəsə, eyni sujet xətti üzrə yazılıb. Lirik qəhrəman elə şairin özündü, onun çağırışları şair qəlbinin harayıdı, səsi, poetik sözüdür. Həm tarixin izidi, həm bu günün özüdür, həm də sabaha mesajdı. Hələ istəklərimiz, arzularımız böyükdü, tükənməzdi. Hələ döyüş bayrağımız qanlıdı, yolumuz başa çatmayıb! Hələ birliyimiz, bütövlüyümüz baş tutmayıb. Odur ki:

Xoş gördük səni,
Xoş gördük!
Qınından sıyrılan
qılıncım!

Zülmətilə vuruşan

xırda atəş böcəyim! (3, 561)

Beləliklə, Sabir Rüstəmxanlının müstəqilliyimizin ilk illərində yazdığı hər iki poeması xalqın ruhundan, qanından, mübarizəsindən, azadlıq ideyalarından, milli suverenliyindən, ləyaqət duyğularından doğan poetik çağırışdır. Şair yenə ənənəsinə, vətəndaş qayəsinə, məsləkinə, milli ruhuna sadıq qalaraq xalqını, yurtdaşlarını birliyə, dönməzliyə, sadıqlıya səsləyir. Bu yolda “öldü var, döndü yox” - fikrini bir daha vurğulayaraq qabardır:

Ya öləcək Vətənimiz

ayrılıq mərzindən,

Ya ikimiz də

bir səngərdə öləcəyik! (3, 561)

Ədəbiyyat :

1. Həbibbəyli İ. Müstəqilliyin şərəfli yolu və müstəqillik ədəbiyyatı // Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. C.1. – Bakı : Elm və təhsil, 2016. - 800 s.
2. Bəşirov S. Sərhədsiz ruhumuzun yolçusu.- Bakı, Qanun, 2006. - 228 s.
3. Rüstəmханлы S. Əbədi sevdə. – Bakı : Təhsil, 2012. - 576 s.
4. Yusifli C. Yaddaşın poetikası. - Bakı : Qanun, 2006 - 72 s.
5. Rzayev Y. Bədii söz və milli azadlıq şüuru. – Bakı : Nurlan, 2007. – 150 s.

Бахар Мамедова (Бардали)

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРАВДА В ПОЭМАХ САБИРА РУСТАМХАНЛЫ
Резюме

В статье повествуется о поэмах Сабира Рустамханлы «Встреча с Орханом» и «Светлячок», которые были написаны в годы независимости. В первой поэме отражены история, предки турецкого народа. Анализируя поэтические образы поэмы, основанные на национальном духе, отмечается их актуальность и в современном мире.

Поэма «Светлячок» является поэтическим отражением борьбы за независимость. Автор отмечает что, отражение борьбы за независимость является основным кредо творчества поэта, подчеркивает роль произведения в формировании национальной идеи.

Эти произведения Сабира Рустамханлы, которые играют важную роль в воспевании могучего турецкого мира, актуальны в современном мире.

Bahar Mammadova (Bardali)

**THE HISTORICAL TRUTH IN THE POEMS OF SABİR
RUSTAMKHANLY**
Summary

In the article, the poems of Sabir Rustamkhanli "Meeting with Orhan" and "Firefly", which were created in the years of independence, are narrated. The first poem reflects the history, the ancestors of the Turkish people. The researcher, analyzing poetic images of the poem, based on the national spirit, marks their relevance in the modern world.

The "Firefly" poem is a poetic reflection of the struggle for independence. Bahar Muradova, exploring the poem, notes that the reflection of the struggle for independence is the main creed of the poet's work, emphasizes the role of the work in the formation of the national idea.

These works, which play an important role in chanting the mighty Turkish world, are relevant in the modern world.